

Arxiu Històric de l'Hospitalet.
C/Joan Pallarès s/n.
08901 – L'Hospitalet.

Persona entrevistada: **Teresa Ramos Enrique** (D). A vegades intervén el seu marit (H).

FONS: TECLA SALA.

Data: Desembre 2002

Entrevistadora: Mireia Mascarell.

Duració: 1 hora.

Signatura: Ot8

CARA A:

Em pot dir el seu nom i els cognoms...

“Pues” mira, em dic Teresa Ramos Enrique.

I l'edat més o menys?

“Pues” sí, tinc 74 anys, el mes que ve en faré 75 però avui, actual, tinc 74.

Molt bé, i em deia que la seva família venen de...

Els meus pares són de Benifallet, província de Tarragona, es van casar i es van vindre a viure aquí a Hospitalet, i jo sóc filla d'aquí de Hospitalet i vaja, casada a Hospitalet, els meus fills de... Tots som d'aquí Hospitalet.

O sigui, que d'aquí ja...

D'aquí ja serà la meva...

D'aquí de Hospitalet Centre a més a més.

Sí, sí, “bueno”, vaig néixer al carrer de l'Estrella, de la barriada de Sant Josep i ens vam casar que vivíem al carrer Joan Maragall, i “d'allavorens” vam vindre a viure aquí, ens vam fer la caseta i vam venir a viure aquí, que fa uns 35 anys.

Escolti, expliqui'm com va ser que va entrar a la fàbrica Tecla Sala?

D: “Pues” mira, era l'entrada dels nacionals, que havia molta misèria a Hospitalet, nosaltres potser encara més perquè els meus pares van posar una fonda a Benifallet i amb la marxada de la guerra vam haver d'evacuar perquè allò va ser línia de foc, “el Ebro”, eh? I com que erem fills d'aquí de Hospitalet nosaltres, que els meus pares havien passat recent casats, van vindre a viure, “pues” els meus pares van estar en tot el temps de la guerra en un balneari que diuen el balneari de Cardó, i “allavorens” el meu pare tenia que entrar al servei per la guerra, tenia uns 41 anys i tenien que entrar.

H: Sí, era l'última quinta que van cridar per anar a la guerra.

D: I la meva mare com que teníem... jo sóc dos noies i un noi, tots a l'edat jove, la meva mare tenia por de quedar-se en línia de foc com era l'Ebro i va dir: “Anem a Hospitalet, perquè a Hospitalet ens coneix tothom”, (tenia uns germans la meva mare), “... i si els meus fills han d'operar-se d'un apèndix al “menos” em trobaré jo més segura que no aquí al balneari de Cardó”.

I vam vindre “pues” amb les mans una davant i una altra darrera, perquè vam vindre “pues”... a la fonda quan vam passar la guerra vàrem anar pensant-se trobar mobles i roba i coses i no vam trobar res, res. No sabem si va ser algú del poble que da Cardó van anar, o si els soldats...

“Bueno”, no vam trobar res.

La meva mare es va trobar amb tres crios petits, al meu pare el van tancar perquè no tenia documentació, perquè quan marxés no te'n recordes de portar-te ni la cèdula ni res, i com que era un home molt honrat i molt treballador a la transnacional li van dir: “Vostè de quin partit és?” I ell amb bona fe va dir: “De l'esquerra”, pensant-s'hi que no li tindrien d'haver fet res,

diu: “Posi’s aquí!” I el van detindre, la meua mare es va trobar amb els tres fills, ella que no havia sabut mai d’anar a treballar, que sempre ha sigut una dona de casa, “pues” què va fer? El meu germà, que estudiava “llavorens” es va haver de posar a treballar a Can Llopis, a les rajoles, eh? I jo, quan vaig tindre just els 14 anys em van llogar a la Tecla Sala. El meu pare no va estar tancat a la presó, va estar a Girona en un camp de concentració, però entre papers i posar coses de bon aval i bona conducta es van passar 9 mesos, i la meua mare anava a fregar i a rentar on li sortia, perquè pensa que vam arribar amb la roba posada. Un veí ens va deixar una cadira, l’altre 4 plats, misèria segura, i amb llàgrimes als ulls vaig haver d’entrar a treballar a la Tecla Sala.

I com va entrar a la Tecla Sala, va entrar a través d’algun conegut?

Vaig entrar a treballar perquè abans, “pues” mira, si saps que algú treballa... Sí, vaig entrar perquè coneixíem a una senyora que es deia Julia Vives, i per ella, em va dir: “No pateixis...”, a la meua mare, “...que jo tinc molts bones amistats i quan em facin una...” I així va ser, i vaig entrar a treballar un 21 de setembre, em recordaré tota la vida, eh?, de l’any... l’any ja serà més “fomut”...

Si acabaven d’entrar els nacionals devia ser el 39-40.

D: No, jo vaig entrar a treballar... devia ser potser els 41 o una cosa així, exacte l’any no sé, però sé que era un 21 de setembre. I “allavorens” vaig anar treballant sempre...

H: Tu quan van entrar els nacionals tenies... 8 anys o 9, per lo tant, això era el 44 o 45.

D: Sí, una cosa d’aquestes, eh?, nena, per ser més exacte la data no te la sé dir, i vaig entrar a treballar...

H: No, era abans, perquè jo vaig començar a festejar amb tu que tu tenies 18 anys... i tu ja treballaves a la Tecla Sala, per lo tant...

D: “Bueno”, la data...

H: Jo vaig anar a fer la mili a l’any 46, podia ser el 44, 43 o 44.

Sí, “bueno”, amb 14 anys.

D: Sí, vaig entrar amb 14 anys, i vaig entrar a treballar al retort, que era la part de dalt de la Tecla Sala, el retort, i al cap d’un temps “pues” un dia l’encarregat em va dir: “Mira, treballaràs als dobladors”, que era com una mica a preu fet, i allà va ser on treballava la Lola i vem tindre molt bones amistats, i abans totes erem honrades i totes erem... donàvem de sí lo que podíem, perquè amb 14 anys ja pots comprendre el que pots donar de sí, però no vam donar mai cap problema ni mai res.

I escolti una cosa, quina impressió va tenir el dia que va entrar a la fàbrica?

“Pues” mira, vaig entrar amb una mica de por, perquè com que havia estat tan mimada dels pares... Vaig entrar com una mica espantada, aquella olor de la maquinària, aquell soroll de les màquines... Allò em va... com una tristesa, però clar, quan vaig arribar a casa dels meus pares: “Què, filla meua? Què?” I jo: “No, no...”, perquè estiguin tranquils: “Bé, bé, tot bé”.

Però vaig passar uns dies d’una mica d’angoixa, no sé com dir-t’ho, com que no estava “esbregada” a res, “pues” de sortir d’una mica bé a anar a treballar “pues” me sentava allò com una mica presonera, però tenia molt bones amistats, perquè jo tampoc no em vaig ajuntar amb noies petardetes, perquè t’ho digui d’una manera, perquè aquesta, l’Angeleta, m’apreciava molt, encara treballava una senyora que es deia Maria que era cunyada del primer director que teníem, que es deia Carbonell, i me vaig anar relacionant. Elles també veien que jo com a joveneta “pues” valia, valia en el sentit de persona, no? I vaig anant superant-ho tot i tot bé. No vaig tindre cap bronca de ningú i res.

I em deia abans de posar el cassette que havia plegat al 52.

Sí, perquè ja veuràs, vaig tindre el primer fill i “claro”, al no tindre la meua mare ni tindre ningú a casa, l’havia de donar a guardar. No sabia amb qui deixar-lo, perquè deixar-lo amb gent que no coneixes, al meu fill que era un pom de flors, que va néixer la cosa més maca de Hospitalet, perquè el doctor que em va assistir així ho va dir, i sempre ho ha afirmat... Resulta que no sabia amb qui deixar-lo, i la meua sogra que vivia aquí al carrer Xipreret em va dir: “Tu no t’amoinis, em deixes el nen a mi”.

Però jo no podia perquè primer me'l va aguantar una tia meva que estava molt delicada, i jo l'havia de portar... em vaig canviar el "turno", perquè ell feia de falsaire i no ens vèiem, jo li deixava 4 lletres escrites: "Avui a sopar tens això...", perquè no ens vèiem, "hasta" que jo vaig lograr de que em canviessin el "turno" del matí, i de la tarda em vaig passar al "turno" del matí.

Ah, perquè va començar anant a la tarda.

Anant a la tarda.

Perquè és el torn que li van donar o perquè ho va demanar així?

No, no, em va tocar a la tarda i m'anava bé, perquè al matí la meva mare volia que anés a aprendre a cosir, lo que feien les mares abans, no? I quan van marxar els meus pares, que van marxar a viure a França, jo em vaig casar i a l'any de ser casats vaig tindre el primer fill, i no sabia a qui deixar-lo i me'l va aguantar "hasta" que trobé algú una tia meva que estava pobreta, delicada.

En aquell temps no hi havia llum, jo m'havia d'aixecar... a 3 quarts de 4 entràvem a treballar, abans havia de deixar el nen a casa la meva tia, molts dies que anaves... perquè a Marina s'anava a la 1, jo no sé com no em vaig matar a les escales que vivia a un primer pis, amb el nen, amb el mantonet, i una espelma perquè no hi havia llum, i tot eren sacrificis. Me n'anava molts dies a treballar que no havia dormit. No havia dormit! Eh?

I un dia la meva sogra em va dir: "Mira, cauràs malalta. Tu em deixes el nen a mi", que per cert, va estar criat com un pom de flors, però jo plorava perquè no el tenia, m'entens?

La meva sogra vivia aquí al carrer Xipreret i jo al carrer Joan Maragall, i feia el "turno" del matí, i el meu nen estava molt ben cuidat, que no li va faltar de res, perquè el pare de la Dolors era solter, un altre germà era solter, una germana soltera, i el meu fill estava mimat i besuquejat a petons com un altre crio no podia ser. Jo plegava a 3 quarts de 2, arribava a casa meva i venia corrents per aquest carrer d'aquí de Can Vilumara per vindre a veure al meu fill, sense ni dinar ni res per veure al meu fill, perquè "bueno"...

Allà a 3 quarts de 6 me n'anava cap a casa, perquè quan plegava a 3 quarts de 2 "pues" un parell d'hores o tres me les passava amb el meu fill aquí. Quan arribava a casa meva tenia que preparar el dinar per ell que se l'emportava en una "fiambrella", "apuros" i sacrificis te n'explicaria, i llàgrimes ja no me'n quedaven.

Quan arribava a la fàbrica i me'n deia una: "Aquesta nit no he dormit perquè al meu nen li surt la primera denteta". I jo pensava: "Guaita, i jo, li surt el dent i no m'he enterat". Unes ganes d'arribar per veure'l, i la meva sogra: "No pateixis pel teu fill! Tu no el veus però el teu nen..." I era veritat. I així vaig estar un any, i a l'any ell em va dir: "Mira, prou!", perquè això era una "locura".

El nen, quan ja me l'emportava el dissabte per estar a casa meva, que no volia estar a casa, se'n posava "tieso", que no, que no, que no, perquè clar, estava acostumat a una planta baixa amb la meva sogra... La meva sogra venien llet, tenien com una mica de vaqueria, tot el dia anava en mans de l'un a l'altre, tancat a casa, que jo anava corrents a rentar que no teníem rentadora, a mà, corrents a fer el dinar i deixar el nen allà, "pues" pobret, semblava... Jo ho comprenc, com si el tingués a la presó. I "allavors" ell em va dir: "Prou, plega de treballar", i aquí va ser la meva decisió, "ja ens arreglarem com poguem!" Ja no vaig anar a treballar més, per això te dic que les amistats que jo tinc totes les conservo molt maques i molt honrades, que jo crec que és el factor més bo d'una persona, "l'honrades" i la personalitat, però ja no ens veiem gaire, amb la Lola més coincidim per la plaça, i amb la Pilar també perquè la seva mare treballava al doblador, i jo "pues" plorava perquè anyorava a la meva mare que no hi era, a ell que no ho tenia, i sempre em veia plorar i era sorda i m'agafava així, com que era sorda m'agafava així: "Què plores, eh? Aixeca't, vinga, eixugat!", la mare de la Lola: "No ploris, la teva mare...". Era sorda, molt bona persona, molt bona persona, i m'anaven agafant tots...

La van anar protegint.

Sí, "hasta" l'encarregat me tenia com una miqueta més de... bona vista. Havia un com un ajudant, que es deia Armengol, que era l'ajudant, el coneixes?

Armengol Ferrer.

Sí, "pues" també, quen me veia a la màquina em deia: "Per què plores?" I jo deia: "No, res."

O sigui, que vaig estar molt ben considerada.

Escolti, i això que m'explicava que es llevava tan aviat al matí quan anava al matí, què anava a peu fins a la fàbrica?

I tant, a peu.

Però anava sola?

D: No, havien unes senyores... perquè abans tothom treballava, i ens picàvem d'un a l'altre ens picàvem i marxàvem 3 o 4 o 5 cap a treballar. No vaig anar mai sola.

H: No es picaven, perquè ningú tenia telèfon.

D: Ens picàvem a la porta!

H: A la porta, venien 2 o 3 d'aquí de Hospitalet, 2 o 3 més de Cuatre Camins i "llavorens" anaven 7 o 8 totes plegades cap allà.

D: I allà al carrer ja ens dèiem: "A tal hora estigues". I ens picàvem al portal o a la porta, perquè telèfon no en teníem. No vaig anar mai sola, no hi hagués anat amb lo poruca que jo sóc de cara a l'hivern, que feia vent, queien les fulles dels arbres i no deixaves de tindre...

"llavorens" jo tenia 22 anys, quan t'explico això, eh? Però no deixaves de ser "pues" jove, eh?, per portar una casa... Ara que penso veig que tenia molta capacitat, però en aquells moments em considerava "pues" un crio, no? Però sola mai.

Perquè el camí d'aquí fins allà no devia ser com ara tot alquitranat.

D: No, què bah, camí de carros, adoquins.

H: Havies de passar per la carretera, per...

D: Per la Tecla Sala, era per abaix per la carretera, no era això recte del carrer Tarradelles, això tot eren recs i rieres.

H: I quan plovia, tot el carrer de la Tecla Sala, tot lo que baixa del Torrent Gornal baixava una riera. Jo he vist l'aigua saltar, les rieres eren altes així, eh?

I havien de passar per sobre de l'aigua?

H: Clar.

D: Hi havia lo que era el camp de futbol abans, que ara són cases, "pues" hi havia com un "muro", una cosa aixecada que feia com un camí, que passàvem totes les treballadores a peu, eh? Però sola mai, ni quan feia un "turno" ni quan feia l'altre, perquè tothom treballàvem a la Tecla Sala, ens avisàvem.

H: Pel carrer Alpes no, perquè no hi havia carrer.

D: No hi havia carrer.

H: Només hi havia... per allà només hi passava...

D: Un rec.

H: Un rec que venia de Molins de Rei, que arriba fins a la Riera Blanca, arribava, i aquest rec perquè ho entenguis és tot això...

D: Ara tot està tapat.

H: Tot això és tota la Marina de Hospitalet, aquest rec passa per aquí i tot són canals d'aigua que baixaven per regar tota la Marina.

D: No, no és tan bonic, perquè ara "enseguida se iría" a la Tecla Sala però abans no era així, havies d'anar a passar per abaix a la carretera.

I quan anava de tarda també anaven juntes?

Igual, igual, sí, "allavorens" hi havien noies solteres allà al carrer Joan Maragall, que jo vivia allà "llavores" i anàvem "pues" una colla que treballàvem unes a les metxeres, que ara ja són mortes totes aquestes, eh?, perquè jo de totes era la més jove, i ens cridàvem, ens cridàvem i anàvem... I al sortir com que una treballava a les metxeres, l'altra a les contínues, jo treballava a dalt, ens esperàvem a la porteria, i de la porteria cap aquí veníem sempre en colla, soles mai.

Perquè tenien por? Hi havia sensació de por al carrer a la nit o...?

D: No, no, no, por de por no, però...

H: No, però les noies joves sempre havien tingut aquell respecte, així com ara no, que ara les veus per tot arreu...

D: I tampoc no havia tanta il·luminació com ara hi ha, eh?, nena.

Clar, clar. Escolti, parlem una mica de les feines. Em diu que primer quan va entrar amb 14 anys va començar al retort.

Sí.

I què feia al retort?

Al retort “pues” fèiem... et donaven uns carrets de fil i tu havies de fer uns “ovillos”, eh? tot era igual.

I això però ho feia una màquina o...?

Sí, sí, unes màquines llargues molt maques que encara si ara tingués sabria fer-ho, perquè d'això sí que me'n recordo, sí.

Perquè a dalt de tot hi havia...

D: Hi havia a una banda Aspis, que és on feien... els hi donaven el fil sense... i elles feien madeixes, eh?, feien madeixes. I encabat hi havia el retort que feia els “ovillos”, i “allavorens” els dobladors feien ja uns altres carrets de fil, et donaven... de les contínues pujaven com uns “ovillos” així, amb fil no gaire pulit i encabat nosaltres fèiem “pues” com els carrets de cosir però en gros, que ho portaven a un altre fàbrica a fer els teixits.

H: I tints i...

D: No, el tint el tenien abaix, tenien el tint aquí abaix a la Tecla Sala, dic aquí abaix perquè tu no ho saps, i feien “pues” de colors i “mezclas” i coses.

Però a vostès el fil ja els hi venia tenyit o no?

D: Sí, sí, ja ens venia tenyit.

Ja els hi venia tenyit. O sigui, d'abaix el fil primer passava pel retort i després anava al doblador i l'últim què era? Dic, perquè els Aspis estaven abans o després?

D: Els Aspis estaven abans, però els aspis feien com unes madeixes que no sé on les portaven...

H: Vols dir que no era per...?

D: No, no, no, els Aspis feien una... No t'ho ha explicat així la Lola també?

Sí, el que passa que ella tampoc no se'n recorda gaire de l'ordre.

D: Sí, jo sé que els Aspis feien com unes troques, i “allavorens” elles aquelles troques les posaven en una caixa, que se les emportaven a una altra fàbrica em penso, a la Tecla Sala no, a la Tecla Sala no, potser se les emportaven a Roda que també tenien una fàbrica la Tecla Sala.

I el retort anava a preu fet?

No, el retort era a jornal. Els Aspis i els dobladors eren a preu fet.

Escolti, i quan va entrar amb 14 anys, primer va estar d'ajudanta per aprendre.

Sí, vaig estar uns dies amb una noia, que per cert, encara viu, que justament ahir dic... Viu aquí dalt a Collblanc, ens telefonem pel Nadal i pels sants i ella no ve i jo no vaig, i sempre: “Aquest any et vindré a veure't”, perquè sóc mandrosa i ella també. Ella em va ensenyar, tinc molt bona relació amb ella, em va ensenyar a posar les bitlles per fer el fil i com se parava una màquina si ho necessitaves i “bueno”, tot el argument, com una ajudanta, eh? I “allavorens” pues” si plegava algú te donaven màquina, però si no plegava algú “pues” eres una ajudanta, no et treien a una per posar-te a tu, però com que ja estaves “adelantada pues” si una plegava per malalta o que no es trobava bé, les màquines no van parar mai, entràvem nosaltres al “turno” de la tarda i ja procuraves estar a peu de la màquina quan plegava la del matí per estar tu al “turno” de la tarda, o sigui, que s'engegaven al matí i es paraven per esmorzar i es paraven mitja hora per berenar segons el “turno”, però si no les màquines era un continu.

Llavors quan entra vostè està primer aprenent amb una, o sigui, fent d'ajudanta.

Fent d'ajudanta, que era el retort, i com que de “l'ovillo” ja ho sabíem quan em van donar màquina per “l'ovillo” no em van ensenyar res perquè ho sabia fer.

Però era diferent la màquina o era igual?

Sí, sí diferent, era diferent.

I ja sabia fer-ho igual?

Sí, sí, sí.

De veure a les altres.

De veure, com que ja havia treballat, temps treballant doncs ja ho sabia fer tot.

I era millor treballar al doblador?

El doblador era molt pesat, perquè em fa l'efecte de que estic desgarrada jo de "llavorens", perquè era joveneta i havies de... La màquina era com d'aquí allà, el doblador, eh? La sabies portar bé, però tu tot els "rodillos" grosos que treies els posaves a dalt, quan acabaves aquell d'allò tenies que posar-te un "ovillo" gros aquí...

Al braç?

Al braç, aquí sota per aguantar aquí, i d'aquí aquí plena "hasta" que et cabien, i els havies de portar al retort, els havies de portar al retort, que allà es feien, i això "pues" era moltes vegades, vegades... Això pesava! I això era un continu, 8 hores al dia!

Perquè això de portar el fil d'una màquina a l'altre jo pensava que ho feien els homes.

D: No, ara poder sí, però quan jo vaig treballar no.

H: Ara va tot automàtic.

D: Ara tot automàtic, i les màquines són diferents ara, perquè un dia van fer una ensenyança de quan era el Tecla Sala i jo vaig quedar parada de dir: "Això està a la Tecla Sala?"

Perquè la borra... Teníem les finestres tancades, no podia haver res obert perquè s'haguessin trencat amb l'aire els fils, i suaven, aquella fortor de la borra, allò era... "Bueno", quan podies t'escapaves a una finestreta que hi havia, un badall així per poder respirar perquè... i veníem totes plenes de borra, la roba... Ens van donar unes bates últimament, "bueno", unes bates com... una bata de treball, un uniforme, i al cap tot ple de borra.

I ara vaig veure que van fer com uns avions, com unes vies que allò es veu que "chupaba" tota la pols de la màquina, de la sala, i poder debia donar una miqueta d'aire, però quan jo vaig treballar no.

Escolti, i això que em deien que paraven a esmorzar o a berenar?

Mitja hora.

Mitja hora. I vostè que solia fer, es quedaven a dalt o...?

Sí, jo sempre m'emportat quan anava al matí el meu esmorzar, i quan anava a la tarda també, i "allavorens" sempre tries 3 o 4... Quan anava a la tarda berenava amb la Lola, vaja, i altres noies, amb la Lola; i quan anava al matí "pues claro" amb unes altres. Fèiem un rollet, posàvem unes caixes i cadascú es portava el seu entrepà i berenaves si anaves a la tarda i si anava al matí... M'ho portava de casa.

I no baixaven abaix al pati a l'estiu?

Jo no vaig baixar mai. Hi havia una colla que baixaven, que sortien, hi havia una tendeta davant de la Tecla Sala i moltes anaven i es compraven coses, però jo les considerava... no vui ofendre a ningú, una mica encabritades, perquè mitja hora que et donen, deixar la feina per baixar a comprar-te què et diré jo? Un "plátano, pues" jo m'ho portava tot de casa, i la mitja hora estava amb el rotllo del matí amb les del matí, i a la tarda amb les de la tarda. Més que córrer cap abaix a buscar-te... què? 100 grams de pernil o un tros de butifarra? No, jo m'ho he portat sempre de casa.

Perquè a més hi havia moltes escales per pujar i baixar?

Sí, moltes escales, que ara quan van inaugurar la Tecla Sala, que vaig anar-hi, ara la rampa va directe al tercer pis, que em va fer molta il·lusió perquè està maquíssim, i jo dic: "Oi, aquí hi

treballava jo!” I vam estar amb la Lola i amb la Pilar, i ella diu: “Sí, la meua mare també m’ho explicava”, perquè la Pilar no treballava a dalt, a la meua planta, estava a les contínues, la seva mare era la que treballava a dalt. Doncs ella m’ho diu, que també havia pujat, ella la noia alguna vegada, pel que fos, no? Jo amb la Lola, vam treballar sempre a dalt.

I a la banda de dalt, que és on estàveu vostès treballant, recorda altres espais de la fàbrica en els que vostè hi entrés per alguna cosa?

D: Havia al entrar, de la Tecla Sala al entrar havia unes màquines que en deien “el gas” que anaven amb foc. El fil corria entremig de foc, i allà treballaven dugues noies, eh? I “allavorens” venien uns nois que treballaven que pesaven en unes bàscules les madeixes que feien les dones que treballaven al Aspit, i “claro”, tants kilos, tants kilos, els hi pesaven allà, i allà havia...

H: Perquè allà què arribava, el cotó...?

D: Abaix arribava el cotó en bales, i passaven per les metxeres i les cardes, tot ho feien això a la primera planta.

H: Jo sé una mica perquè he recorregut... No he treballat però he estat a fàbriques de teixit a Terrassa i sé com més o “menos” és el procés.

D: I a dalt hi havia com una mica de despatxet, una taula que hi havia un senyor que era molt maco, molt educat, que es deia Creus, senyor Creus, es deia senyor Creus, que ell “pues” potser feia una mica de respecte o si algun problema hi havia poder... Jo no el vaig necessitar mai, però estava aquell senyor allà, donant potser un “vistazo”, i allà estava escrivint, però el despatx estava abaix, a l'altra banda del Tecla Sala.

I algun espai més recorda, els lavabos...?

Els lavabos, hi havien, però eren una mica dolents, eh? Perquè mira, els lavabos, ens van obligar... perquè hi ha noies que són més decidides... Hi havien uns lavabos preciosos per poguer-te rentar, però la dona que se’n cuidava de netejar els va tindre sempre tancats, i tothom ens conformàvem “pues” a marxar brutes de borra cap a casa, et pentinaves i marxaves cap a casa amb un tuf que fèiem de...

I perquè ho tenia tancat?

Per no ella haver de netejar, perquè hi ha noies que “hasta” s’hi rentaven els peus. Jo comprenc que no tothom som igual, perquè jo vaig a pisos que jo dic: “No sé què fa una dona”, perquè són desordenades, en la feina passa de tot, no? Jo m’hi rentava les mans, i m’hagués mojat amb les mans el cap per treure’m la borra i no m’hagués rentat els peus, perquè tenia suficient a casa per fer-ho, no? “Pues” aquella senyora, que era una senyora que li dèiem “la sobrerera” o no sé què “pues” els tenia tancats, que és la que se’n cuidava de netejar-ho, però va haver un temps cap al final que es veu que va haver una mica de: “¡Abra la puerta, si no la tiramos abajo!””, unes noies castellanès, i el van obrir, però jo ja m’havia acostumat a marxar a casa així, i amb tot aquell “barullo”... Hi havia un merder a terra, perquè hi ha noies com a casa, que no se renten, fan un “xipi-xapi”, i jo doncs ja no vaig volguer. Ja estava acostumada a rentar-me a casa i allà no vaig entrar.

I “allavorens” una vegada “pues” van demanar si no hi havien unes dutxes, i al darrera de la fàbrica, abaix, hi havien unes dutxes però abandonades, es veu que no havien fet... no les utilitzaven, potser més aviat pels homes del tint. I van demanar una colla de noies que els donguessin les claus i sí, sí, l’encarregat, que es deia Torres, potser ja és mort, pobre home, “d’apellido”, ens va donar les claus però ens havíem de dutxar amb aigua freda, però “bueno”, com que a les cases nostres “allavores”... això t’explico de soltera, eh?, no teníem ni dutxes, ni termo, ni teníem res “pues” jo més m’estimava una dutxa freda a la fàbrica que no rentar-me a casa meua amb un cubell, amb galledetes, amb galledetes, i amb aigua freda ens rentàvem moltes noies, ens havíem rentat allà.

I “allavorens” un dia tot en un plegat ens van dir: “Us posen unes dutxes!” I allò era, nena, “el cielo abierto”, perquè havien a l’entrada Tecla Sala unes dutxes amb aigua calenta, perquè tu diràs allà amb els forns del tint i de tot això... Ens donaven una tovallola i tenies el teu “cuartet” per duxar-te, i allò va ser fabulós, però jo ho vaig utilitzar poc perquè ja em vaig decidir deixar la feina.

I on les van posar les dutxes?

A l'entrada a la Tecla Sala, l'entrada a la porteria, havia la porteria, els porters, havia com una casa que allà hi vivien els encarregats superiors, el que era director també vivia allà, i encabat venien aquestes dutxes.

I les utilitzaven moltes senyores?

Cua! Hi pensa que n'hi havien moltes però totes hi anàvem, com que cada "turno" tenia les seves colles... Jo vaig anar-hi quan vaig treballar, sempre.

Tant a l'estiu com a l'hivern.

Com a l'hivern, perquè "claro", t'agradava banyar-te i t'agradava anar aseada i tenies molta comoditat, total, perdies un quart d'hora que a casa teva aquestes condicions no les tenies tampoc.

I es dutxaven quan acabaven la feina.

Sí, quan ja... quan anava al matí, el meu "turno" que plegava...

CARA B:

I escolti, a part de les dutxes també m'havien comentat d'un menjador.

Jo això ja no t'ho puc dir, que no l'he localitzat.

I els vestuaris, se'n recorda dels vestuaris?

Sí, sí, els vestuaris quan jo vaig entrar al "turno" de la tarda, eren uns vestuaris com en un "pasillo" llarg així, hi havien com unes manetes de penjadors a banda i banda i ja et van donar a tothom, i ja sempre aquell penjador era meu amb una repisa per deixar les teves coses que volies. Ho deixava allà, i ja sempre vaig tindre aquell.

I quan vaig anar al matí em van fer igual, també em van donar... era un altre, perquè els de la tarda tenien uns penjadors i els del matí teníem uns altres, no eren... en un "turn" tenia un i el de la tarda en tenia un altre. Tots a la mateixa banda però com ara uns entraven per aquí i els altres era diferent, no? I em van donar també el meu penjarobes quan vaig anar al "turno" del matí.

I a l'estiu anaven només amb la bata o havien de portar roba abaix?

A l'estiu portava jo la combinació i la bata perquè feia molta calor, i a l'hivern doncs portava un altre vestidet no gaire maco, perquè tot lo que entrava a la fàbrica t'agafava la olor dels olis de la màquina, i allò feia una pudor que ho deixaves a casa... És com ara quan entres a una casa que fumen, eh que tens aquella "bacanada"? "Pues" era això, però vaja, tot molt bé.

També m'havien comentat que també els hi donaven unes tovalloletes petites fetes de restos de fils de colors.

Això jo no ho he conseguit.

Ah, devia ser després potser.

No, això no ho vaig conseguir. Jo quan anava a les dutxes em donava la senyora que estava com a portera allà, perquè si no hagués sigut un "desmadre", me donava una tovallola, perquè jo el primer dia la portava de casa, i em va dir: "No, no, no se la traiga más, (que era castellana), perquè aquí tots... "se almidona" una i l'hem de deixar... bruta perquè allà tenien les màquines per rentar-ho i per fer-ho, i llavors jo ja no me la vaig portar més la meva. Ara, aquestes tovalloletes jo això ja no ho vaig conseguir, i els menjadors tampoc.

Llavors quan entraven a la fàbrica a primera hora qui els hi obria?

Havia un porter que ho tenia obert, tocava un "pito de sirena", un "pito" i entràvem. Jo sempre vaig arribar, sempre més aviat un quart d'hora abans, mai vaig arribar a l'hora justa, i si arribaves que ja havia tancat la porteria et feia quedar... Jo ho sentia: "Què fas que vens tan

tard?” “El porter, per 5 minuts no m’ha deixat passar per la porteria”. Però jo això no ho vaig conseguir mai.

I llavors els hi posaven alguna falta?

Els hi treien un quart d’hora.

I cobraven menys.

“Menos”.

I qui els hi controlava si havien arribat totes?

D: El porter ja no et deixava entrar, ja et feia quedar allà a la porteria...

H: El porter tenia un límit de tindre la porta oberta, quan arribava a aquell límit tancava. El que arribava darrera entrava però es quedava a la porteria fins que fes un quart...

D: Un quart d’hora que sigués allà.

Però a dalt els hi passaven llista o apuntaven “algo”?

No, però la teva màquina si tu no arribaves, “pues” no continuaven, l’encarregat la devia parar o jo què sé. A mi sempre em va agradar arribar amb temps suficient, amb calma de canviar-me de roba i de sapiguer la màquina com anava i els problemes que d’una treballadora t’explicava l’altra. Bé, tot bé.

Escolti, i això de les bates que parlàvem abans, quan vostè hi era eren aquelles bates tan gruixudes?

Gruixudes, blaves, semblava que portesis allà una... gruixudes, que no sé per què ens feien allò tan gruixit.

Que després les van canviar per això, van ser més fines.

Més fines, però jo ja... eren de cotó, gruixudes, blaves.

I qui les rentava les bates?

Cadascú... Ens van donar dugues i tothom suposo que se la rentava a casa. Te’n donaven dugues perquè clar, amb una “pues” no tindre-la eixugada i volien que anèssim amb les bates d’allà, de la Tecla Sala, amb una butxaca aquí, un escut vermell de la Tecla Sala.

Totes iguals.

Totes iguals.

I les que eren d’una altra secció també eren totes iguals?

Totes, totes eren iguals.

I els homes com anaven vestits?

D: Els homes... no me’n recordo si anaven amb bata o no. No t’ho puc... imagina, penso poc en els homes, nena, no t’ho puc... Te mentiria si et digués...

H: Amb camisa i pantaló, camisa blava i pantaló blau, o gris.

D: No t’ho sé dir això, fill meu.

És igual. Escolti, quantes dones hi havien més o menys a la seva secció, quantes eren?

Ui, reina meva, moltes!

Perquè als dobladors quantes n’hi havia?

Als dobladors no t’ho sé dir la “cantitat” però hi havien molts als dobladors. Això no t’ho podria dir, fill meu.

Però vostè recorda que eren moltes.

Moltes, moltes, moltes treballadores.

I d’homes n’hi havia també?

No, d'homes no, cap, d'homes només hi havia un senyor que pujava el fil de les contínues en un "montacargas", que és el que s'en cuidava de portar-se'n a les del doblador, el fil que fèiem a les contínues, i "allavorens" l'encarregat i el noi que et pòsava oli a les màquines, que era aquell Armengol. Aquest noi va passar abaix al despatx, però al principi quan va entrar era un ajudant que posava oli a les màquines, però no és per allà, no. Havien els que pujaven d'abaix el tint, que pujaven uns carros amb "ovillos", homes, però a aquests no els veies, deïaven la caixa del fil i se n'anaven. Nosaltres homes no en teníem.

O sigui, que vostès amb qui feien amistat... eren dones.

Tot erem dones, tot dones.

I les edats de les dones?

Hi havia de tot, de joventes, de dones mol velles, perquè hi havien que "claro", havien de treballar perquè moltes potser "hasta" els 60 anys havien treballat.

Escolti, senyora Teresa, i també hi havia mares i filles, o germanes o així, família?

Germanes sí, perquè aquesta noia que et dic jo que es diu Anita, tenia una germana que treballava allà, perquè "claro", en aquells temps tothom ho necessitàvem i si una germana podia fer entrar a l'altra doncs quan tenia l'edat lo que procurava és les dugues germanes anar juntes al "turno" que fos. Mare i filla jo no he conegut.

"Bueno", la Pilar i sa mare.

La Pilar i sa mare, sí.

Però estaven en diferents seccions.

Però en diferents seccions.

Escolti, i això que em deia que hi havia gent que vivia a la fàbrica, vostès hi tenien tractes amb les famílies que hi vivien?

Mira, una tia de la Pilar es va casar amb un senyor que treballava allà i va viure, que em penso que no t'ho va dir que es va tirar la seva tia per la finestra.

No, això no m'ho va explicar.

"Bueno, pues" la seva tia hi vivia allà, a la casa que jo et dic que s'entrava, doncs vivia allà, i jo tenia bona amistat amb la cunyada que es deia María, del director, que vivia allà, i l'Angeleta també vivia allà, i amb elles vaig tindre amistat perquè ja t'ho he dit que he sigut una mimada, no sé si es que van veure que no vaig portar problemes de res, "pues" totes molt apreciades...

Perquè amb l'Angeleta vostè va coincidir al retort.

Sí, sí.

Però ella va estar poc temps també al retort.

Ella va estar poc temps i també em penso que es va posar a treballar als "ovillos" també, als "ovillos".

Molt bé. Escolti, això que em deia de les màquines, de com eren, que em deia que havia vist després un reportatge que havien canviat tota la maquinària... perquè quan vostè hi treballava les màquines es veien antigues potser?

Antigues jo no les veia, però mira si vaig treballar anys, veus això que ho tinc negre? I aquí tinc una "durisia", toca-la... de parar la màquina corrent amb el fil. Guaita si fa anys que no treballo, i encara ho tinc.

Era perillós tocar aquelles màquines?

No.

Et podies fer mal?

No, perquè anaven corrents, la màquina no parava, anava corrent i paraves la màquina amb les dugues mans així, aquesta la mirava de parar, la del costat, que m'era més còmode i amb aquesta la frenava així i aquí tenia una "durisia" que encara la tinc, i "llavorens" amb aquest braç paraves la roda i treballaves amb el nus i feies així, però paraves així, quan ja estaven tots montaves "brrr", anaves a l'altre "puesto" així perquè corria sempre... tot lo que és la maquinària en sí corrents.

I no s'havien fet mal fent aquestes coses?

No, no...

Creumar-se o...

No, perquè era material com ara això, molt pulit i molt nèt i no cremava, però guaita si fa anys i encara tinc la "durisia" aquí que de tant en tant, sembla això dels peus, mosego, i aquí encara tinc això negre, que a l'estiu em diuen: "Què tens al braç?" I és encara...

Déu n'hi do! I recorda si havien hagut accidents en alguna màquina que fos més...?

D: Mira, jo com que era una mica atrevideta em van donar una màquina, i em feia una il·lusió parar-la, i l'havia parat moltes vegades però en una de les vegades es va trencar la corretja i em va anar a caure aquí al cap, i em van portar aquí a la clínica de Cal Gajo...

H: La corretja de l'embarrat.

D: La corretja de l'embarrat, que era una corretja gruixuda...

H: Saps lo que és un embarrat?

No.

D: Mira, era el motor de la maquinària aquesta tan gran.

H: Hi havia un motor que amb una corretja de cuir transmetia a una instal·lació...

D: Que sempre estava corrent.

H: ...de rodones. El motor donava força a les rodones aquestes, i aquestes rodones per mediació d'altre corretja feia anar la màquina.

D: Jo sempre l'havia parada.

H: Empleaven un motor i amb un motor a lo millor feien anar 4 o 5 màquines, no era un motor per cada màquina.

D: Allò ja venia fixe, aquell motor ja venia fixe.

H: Allò en deien un embarrat. Després clar, més modern, ja deuria vindre... les màquines deuien vindre individualitzades, debien anar cada màquina amb el seu motor.

D: No, però per a parar-la tenia la seva màquina el seu motor, perquè per a parar-la allò era la corretja principal, que sempre corria però tu tenies el motor del costat que quan es parava la màquina se parava el motor, i "allavorens" tu l'engegaves i la paraves. Jo ho sabia fer però es veu que estava aquella corretja una mica...

H: La corretja què feia, el movia, no?

D: No, la corretja sempre... Aquí hi havia un motor i la corretja feia córrer el motor, però quan la màquina se parava aquell motor l'havies de... Quan la màquina estava plena per buidar-se o per omplir, aquest motor el paraves tu, que baixaves amb una maneta i paraves tots els "rodillos" abaix per poguer treure...

H: Perquè hi devia haver com un sistema "d'embrague".

D: "Bueno", em va petar la màquina...

H: I paraves la màquina però no paraves l'embarrat.

D: Allò no!

H: Perquè els embarrats continuaven funcionant.

D: I em va caure aquí al darrera, que em vaig quedar sense sentit, perquè em vaig quedar com "atontinada". No em va passar res.

La van portar al dispensari primer?

Sí, com que van veure que tenia una mica de ferida em va dir un home: "Que li posin uns punts. Que vagi a Cal Gajo", aquí a la Rambla, i em va acompanyar una senyora i vaig vindre aquí a Cal Gajo. Em van pelar un tros de "coronilla" d'aquí, em van posar uns punts i em van dir que estigués uns dies no anant a treballar però... no era la baixa ni era res, però no em va passar res,

més aviat pel cop perquè no fos... m'hagués perjudicat "algo", no? Això, però de mal d'això no em vaig veure a ningú, no.

Escolti, i per lo que era l'època, ja sé que és diferent que ara, però per lo que era l'època els sous estaven bé o...?

No, no.

Eren baixos?

Molt baixos.

I la gent es queixava?

Que es queixava? No deia ningú res. No que es queixava, que ningú dèiem res!

I per què no deien res?

D: Ai, "pues" perquè si no estaves tu, estava un altre.

H: I en plena dictadura.

D: Qui deia?

I el sindicat? Hi havia un sindicat, no?

H: El vertical, només hi havia un.

D: Ningú dèiem res, ningú dèiem res, nena, perquè... Al "menos" jo no em vaig queixar mai. I amb l'entrada dels nacionals... Encabat ens donaven... un economat que m'has dit, ara me'n recordo, ens donaven un kilo de... cada setmana ens donaven un parell de kilos de coses de menjar, com arròs, cigrons...

Els hi donaven, els hi regalaven?

Molt "barato".

Ah, però ho havien de pagar.

D: Sí.

H: A preu de cost.

D: A preu de cost, però era molt poca cosa, havia un economat que ens donaven això.

I estava allí mateix a la fàbrica?

Sí, abaix, abaix a la Tecla Sala, sí.

I com demostraven...? Per poder anar a comprar s'havia de ser treballador, no?

D: Clar, teníem un carnet i allà no entrava ningú que no fos de la Tecla Sala.

H: Segurament... no sé com devia funcionar però segurament se'ls hi marcava amb "algo".

Perquè després m'havien dit que aquest economat el van tancar i van obrir un al carrer Comerç de Santa Eulàlia.

Sí, allà havia anat a comprar jo, sí, allà també havia anat a comprar jo.

Aquí havia anat també?

Sí, sí.

I m'havien parlat també d'un altre sindicat però de roba, que estava a Barcelona.

No, aquí no hi havia, però el d'aquí de Santa Eulàlia a comprar sí. Te'n recordes que havia anat a comprar jo? Que era allà on vivia la senyora del Ramonet. Saps allà abaix? Cap allà abaix, sí.

I al metge havia anat alguna vegada, al doctor Solanich?

D: Al doctor Solanich vaig anar una vegada perquè tenia molt de dolor...

H: Era no sé què de la Tecla Sala.

Eren família, sí.

D: Família. Tenia molt de dolor a les cames, que encara les tinc ara, que es veu que això ja és de néixer, eh? I em va volguer visitar ell i va veure que era potser dels ossos, que això continuava tenint-ho. Però malaltia no cap, per malaltia no.

I de la mestra? Hi va anar alguna vegada a aprendre de...?

No.

I no coneix ningú que hi hagués anat?

No.

Es que m'han explicat que hi havia un mestre, que hi havia també l'Angeleta que havia donat classes o alguna cosa, i una biblioteca però no he conseguit ningú que hagués anat alguna vegada a aprendre "algo".

No, jo no...

Ni idea.

Ni idea, quan jo treballava tot això no hi era.

Escolti, i així de cara a lo que era la secció, clar, o sigui, el nivell més baix era del aprenent que acabava d'entrar, no?

D'entrar, sí.

Després hi havia la responsable de la màquina.

Sí.

I per sobre qui havia?

D: Ningú més.

H: L'encarregat.

D: L'encarregat.

L'encarregat. I era un encarregat per totes?

D: Per totes, per tota la secció, de jornal i de preu fet.

H: I a sobre dels encarregats hi devia haver el director.

D: "Bueno", però havies d'anar abaix al despatx si et passava "algo".

L'encarregat era un home.

Un home.

I quan tenien alguna cosa...

Algun conflicte anaves amb ell.

I ell també vigilava.

Sempre anava vigilant que no parlés amb les de darrera, i totes dèiem: "Ai, que..." Li dèiem un nom, pobre home, ja és mort: "Eh, que passa el Cagancho". I una xiulava perquè llavors allò així.

Clar, perquè les renyava si les veia parlar.

Home, si et veia... A vegades la màquina tu la veies que anava tota bé, "pues" es posaven a la punta de la màquina, perquè la màquina de borra en té sempre, perquè hi havia tanta borra que havies de treure els fils i passar un nou de fil i anaves eixugant perquè la borra no se t'enburxes amb els fils, no? Però també, nena, per respirar una miqueta, 8 hores allà dintre en aquella fortalesa sense... Tot tancat perquè no podies obrir les finestres, perquè una mica de venteta ja un fil hagués tocat a l'eltre i hauries trencat tota la fileta que dèiem de la màquina. "Pues" et posaves a fora de la màquina a xerrar una miqueta i la que veia que l'encarregat venia per una punta: "Eh!" Un xiulet: "Que ve el Cagancho!" I totes a formar!

Tontades d'aquestes que amb les treballadores sempre hi ha... com els guardies que ara avisen si passen un semàfor "pues" igual.

Escolti, això que em deia del preu fet, com ho feien per controlar això del preu fet?

Perquè què hi havia, un mínim i després...?

No, a cada caixa havia com una etiqueta, eh? Tantes caixes com hi feies, “pues” al tancar el teu treball et donaven com una llibreteta llargueta així i tu posaves els tickets que feies, i “allavorens” l’encarregat allà tenies... Totes teníem un número, jo tenia el 23, totes teníem un número i estaven totes les llibretes així, quan plegaves a la nit tots aquells cupons que tenies en una capseta perquè no es perdessin “pues” anaves a agafar la teva llibreta i posaves a dintre, l’encarregat ho recullia i ho portava segurament a aquest senyor que t’he dit que es deia Creus, poder a aquest senyor i encabat allà sortien els setmanals, dic jo, dic jo, eh?

Perquè com ho feien per pagar-les? Els hi pagaven cada setmana?

Cada setmana.

El dissabte?

D: Cada setmana, el dissabte pel “turno” que feies “pues” el teu encarregat que tenies, no? A la tarda jo tenia al Torras, i al matí tenia aquell del carrer meu, com se deia?

H: Pérez?

D: El Pérez.

I el dissabte feien les mateixes hores?

No, els dissabtes plegàvem... al matí sí que plegàvem a tres quarts de dues igual, però el “turno” de la tarda plegàvem a les 7 i mitja, a dos quarts de 8, el “turno” de la tarda.

I com és aquesta diferència, que feien més hores durant la setmana potser?

D: Segurament.

H: Segurament que feien un quart més cada dia, llavors ho compensava.

D: Cada dia, i el dissabte perquè plegar a 3 quarts de 10 “pues” nena, abans que no teníem neveres com ho feies per anar a comprar? Necessitaves els dissabtes per sortir una mica a anar a comprar.

H: Dos quarts de 8, les 8, les 10, eren dues hores i mitja de diferència, “pues” treballàveu més d’un quart més cada dia.

Clar, mitja hora cada dia.

D: Al matí més d’hora.

Escolti, i amb l’encarregat quina relació tenien les treballadores?

Jo el vaig tindre molt bo, ja t’ho he dit al principi, com que no vaig donar mai de la vida cap problema, no em van renyar mai, perquè a vegades n’hi havia que... en tota la vida n’hi ha que són gent fresca, no? No, jo em vaig relacionar sempre “pues” amb noies sèries com jo crec que ho era, no vaig portar mai cap problema. A mi no em va renyar mai, i al contrari, que venia a vegades l’encarregat a la màquina i sempre fèiem una broma o lo que sigui. L’Armengol també, molt atent, tot molt bé, no vaig tindre jo mai de la vida cap problema en res.

Escolti, i vostè la va conèixer a la Tecla Sala? La va veure alguna vegada?

No.

I als seus... els nebots o així?

No, no els vaig veure.

O sigui, els amos no...

No els vaig veure mai.

Perquè qui havia per la fàbrica era l’encarregat i el director.

L’encarregat i el director, si tu tenies algun problema “pues” havies d’anar abaix a parlar amb el director, oi?

I amb el director com era el tracte?

Jo vaig anar una vegada per demanar feina per una veïna, que em va dir, diu: “Demana’m feina”, i vaig anar i m’ho va aconseguir, però per donar cap queixa ni res no, no el vaig donar mai, i quan em vaig despedir de la feina, vaig entrar abaix al despatx i em va dir, diu: “Com és que plegues?” I el vaig explicar lo que t’he dit, que la meva sogra i la meva cunyada em tenien el meu fill per poguer jo treballar i “claro” i van veure que era lògic.

I li van fer algun regal o alguna cosa les companyes quan va plegar o...?

No, no s’estilava això fill meu, quan em vaig casar sí, saps què em van regalar? Les mitjes de vidre, que van ser de moda “llavorens”, i jo més contenta perquè em vaig casar amb mitjes de vidre! No veus que estàvem mig “atontades” en aquell temps? Que no teníem res! Ara quan veig que els meus fills han anat de lluna de mel, a viatge de lluna de mel, que uns casaments en un gran hotel i cotxes i tot... Jo vaig anar del carrer San... No, jo vaig anar en taxis encara, del carrer Joan Maragall a l’església, però si abans era pura misèria tot, filla meva.

Escolti, regals els hi havien fet alguna vegada, per Reis, per Nadal, a la fàbrica?

No.

Perquè més tard m’havien explicat que per Reis els hi havien regalat un lot de tovalloles i llençols...

No, això no ho vaig aconseguir jo.

O sigui, vostè de material de la fàbrica, del teixit que feien a Roda no...

No tinc res.

“Bueno”, mala sort.

D: Jo no tinc res, ja et dic que vaig plegar quan feia un any que tenia el meu fill, vaig plegar quan ja tenia un any. Altra vegada vaig plegar jo al setembre també, del 56, del 50...

H: Vas estar tres mesos...

D: Tres mesos a França, i el nen es va acostumar a mi, que em va fer l’any a França, se va acostumar a mi i encabat jo tenia que tornar-lo a deixar a la meva sogra, que ja t’he explicat que molt volgut i molt ben cuidat, però a mi també em donava una angoixa tornar a deixar el meu fill, eh? I ell me va dir: “Plega i ja ens apanyarem com podem”, i ja no vaig tornar a treballar més.

Escolti, i recorda si hi havia algú que fes... alguna dona o algun home que fessin de delegats de sindicat al...?

Això no, jo no ho coneixo.

No.

D: No.

H: Algú hi havia.

D: Algú devia haver però no t’ho sé dir això, això no t’ho sé dir.

I recorda si va haver alguna vegada alguna vaga... o piquets, o alguna manifestació que els fessin anar ...?

No, em van fer anar tots obligats, quan va vindre Franco una vegada, que ens van prendre en cotxes, camions, de la Tecla Sala fins a la Plaça Espanya. “Allavorens” sí, però tots obligats ens havíem de presentar a la Tecla Sala, que sortien d’allà uns camions i ens van prendre a tots els treballadors, tant del “turno” d’un com del “turno” de... La fàbrica paralitzada per anar a rebre Don Quijote de la Mancha.

Sí, sí, el Francisquet, no?

H: El Paco Paredes.

D: Amb una por que teníem tots, perquè en aquell temps marxar tots... que llavors era soltera jo, erem joves, posen una bomba i et posaven per fer volumen a prop, a prop de Franco, i amb

banderes de la Tecla Sala, perquè cada un devia portar d'on eres. I allà ens van passar llista, que no et podies escapar, eh? I tant!

I qui els hi va acompanyar, el gerent, el director...?

Debia anar ell amb algun camió, amb el camió... com que hi havien tants camions amb dos "turnos" "pues" en el camió meu no crec que hagués anat ningú, però com que davant... Anàvem tots, uns seguits a l'altre.

I recorda si després va tornar a la fàbrica o aquell dia no es va...?

Aquell dia, per ser-te sincera me'n vaig esgornar tant de tanta gent i de tants crits de : "Franco, Franco!", i tanta cosa que a una senyora que vivia sota de casa meva li vaig dir: "Isabel, i ara ens van a buscar els camions?" Diu: "No, ara de tornada campi qui pugui!" Els camions ens van deixar però la tornada cap a casa la Tecla Sala no se'n va fer càrrec de ningú! Dic: "Pues" marxem cap a casa que estarem més segures!"

H: De la Plaça Espanya a Hospitalet a peu.

D: A peu! I ens van anar, perquè si haguessin agafat el metro, que hi havia el metro fins a Santa Eulàlia "llavorens", que ara ve fins a Hospitalet però "llavorens" no, ens haguéssim dit a on anàvem, i vam anar de la Plaça Espanya fins al carrer Joan Maragall com disimulant, depresa, depresa perquè ningú no ens digués: "Vostès què fan?"

Debia estar tothom allà.

Tothom allà, perquè la meva mare sortia en aquell temps de treballar de Barcelona i feien una manifestació i la va trobar, passejant per tota Barcelona el "desfile" del Generalísimo! Una dona que venia cansada de treballar va tindre que seguir la manifestació que ells feien com una processó. Jo estava tan esporuguida que el meu pare deia: "Ai, filla meva!" Però no podies dir a la Tecla Sala que no anaves, perquè en aquell temps passaven llista i haguessin dit: "Aquella no ve!", igualment haguessin dit: "No tornes!"

Déu n'hi do! Escolti, i de relacions amb treballadores d'altres fàbriques d'aquí de l'Hospitalet en tenien? Tenien amistat amb...?

Jo tenia amistat amb unes cosines que treballaven a la Trinxet, una germana meva que va treballar molt poc temps al Trinxet, però ja no... relacions amb altres noies no.

I no s'explicaven allò com eren les coses a un lloc o a l'altre?

No, no, perquè en aquell temps tots treballàvem d'una manera o d'una altra, les fàbriques totes eren semblants.

I la gent li deia alguna cosa quan vostè li deia que treballava a la Tecla Sala?

No.

Perquè m'han comentat que hi havia gent que deia: "Oh, quina sort haver pogut entrar!"

D: Ah "bueno", això sí.

H: És el mateix cas de La Farga.

D: A La Farga no podia entrar qui volgués tampoc en aquells anys. Els hi donaven un lot per Nadal pagant-s'ho els treballadors, els que treballaven a La Farga...

H: Primer els donaven, després els feien pagar, i a última hora no donaven res.

Escolti, i recorda si havia anat a alguna excursió o alguna cosa amb les companyes?

No, una vegada jo vaig ser invitada pels del despatx per anar a veure... això que fan per Nadal, els pessebres, Els Pastorets, a Manresa, i no hi vaig anar.

Però van anar-hi amb la fàbrica diu?

D: No, només hi anaven els directius, i a mi en la setmanada em van posar una invitació per anar a veure Els Pastorets a Terrassa o a Manresa.

H: A Manresa o a Corbera.

D: No, a Corbera no.

O Igualada potser.

No, no, a Manresa.

I no hi va anar.

No, me'n vaig acobardir, perquè vaig ser jo: "T'han posat a tu..." A ningú, i a mi em van posar una invitació per anar a veure amb els directius allà, que feien un autocar i només anaven les "novies" d'ells o el que sigui. Jo no vaig anar. I sempre m'ha apenat perquè no la he vist mai i era una ocasió maca per veure-la... Al explicar-ho a la meua colla vaig dir... perquè clar, també teníem a dintre per anar a veure als de Hospitalet, als futbolistes, també ens donaven per anar a veure els que jugaven de la Tecla Sala, "pues" jo ja sabia qui els hi donava. Jo els hi vaig dir: "A la meua setmanada he trobat un "vale" per anar a veure Els Pastorets". "Ai, a mi no". "A mi no". Jo vaig dir: "Quita, no vagis perquè no sigui cosa que em prenguin a mi per "chivata" o jo què sé". No vaig anar, no vaig acceptar. No vaig anar.

I les companyes li van preguntar per què no... perquè li havien donat a vostè això o no li van fer cas?

No, no, jo vaig dir això, ho vaig ensenyar perquè no es creguessin que era mentida, i com que a ningú els hi van donar jo tampoc no vaig anar.

I a banda d'aquesta ocasió no recorda haver anat amb les companyes a algun lloc d'excursió o "algo"?

No, perquè fèiem el dia de l'enterro de la sardina, anàvem una colla aquí dalt a l'exposició, a fer la sardina, però jo no ho vaig considerar maco per anar jo. No sé com dir-t'ho, eh?

No li feia gràcia.

No, jo "pues" allà a la fàbrica que feien... cadascú celebrava el que fos, "pues" jo m'adaptava però jo anar amb una colla, anar a l'enterro de la sardina, tot això jo no vaig fer-ho mai, no.

I celebraven el Nadal o l'aniversari o alguna cosa juntes, amb els companyes?

No.

O sigui, fora de la fàbrica tampoc no es trobaven.

No, així com ara fan un sopar, se junten, no, "allavorens" cadascú quan plegàvem cap a casa nostre, i jo no tenia relació amb ningú i les demés tampoc. L'única amb aquesta noia, l'Anita, que erem tan... ens aveníem tant que fèiem córrer: "Som cosines", i ens vem quedar per cosines, però no erem res. De tant que ens aveníem.

Escolti, quan la fàbrica va tancar vostè recorda què és lo que es deia aquí a Hospitalet de per què tancaven la fàbrica?

No, jo per la Lola, em va dir: "Tanquen la Tecla Sala, i ens han dit que si volem anar a buscar els papers de bona conducta i tot això que anèssim, perquè si no aprofitàvem ara que erem tots aquí al despatx de la Tecla Sala ens tocava anar a Barcelona, on hi ha el despatxos". I la Lola m'ho va vindre a dir a mi aquí, que jo ja treballava aquí, jo dic: "Lola, si jo el paper de bona conducta ja no el faré servir. A on he d'anar jo amb aquesta edat a treballar?" Diu: "Però no ho saps, a lo millor..." I ho vaig fer servir per cobrar la mica del "pago" que et donen. Diu: "Jo vaig..."